

Quisling som tenker

Stiftelse for norsk Okkupasjonshistorie 2014

Benjamin Piderse

110696

– Vidkun Quisling er jo fascismens Hjalmar Ekdal. Begge drømte om den store oppfinnelsen, utbryter Else Margarete Barth. Den norske professoren i analytisk filosofi ved universitetet i Groningen i Nederland har skrevet bok om Quisling som politisk filosof, og blir minnet om Ibsens *Vildanden*.

GEORG ØVSTHUS
Oslo

Pax-utgivelsen har fått den beskjedne tittelen *Gud, det er meg*. Det er et Quisling-sitat. «Jeg skal bevise som den første...» skrev også mannen som ville skape et nytt og altomfattende filosofisk system kalt universismen. Men hva han ville bevise stod åpent.

En faglig sjekk

Barth har gått gjennom de etterlatte notatene; de såkalte universismepapirene som er 930 sider med Quislings forsøk på å ordne sine tanker. Hun har gransket dem fagfilosofisk for å få tak i Quislings måte å tenke og argumentere på og hvor han hadde tankene sine fra.

Hans biografer fastslo at han tenkte mye, nok til at det ble et voldsomt manuskript av det. Papirmengden kunne imponere og ligne beviset på intellektuelle evner. Barth lot seg ikke imponere, men fant likevel noe: Det minst interessante er dilettanten, og det mest interessante hva papirene forteller om fascistens og ekstremistens tenkesett.

Quisling var skoleflick, og senere pugget han andres tanker. Men han var grunn. Han henfalt til det overflatiske, til tom retorikk med flotte formuleringer. Det går nesten an å bli rørt over Quisling når man leser papirene, sier Barth, for han fremstår like latterlig og ubehjelpelig som Ibsens Hjalmar Ekdal; livsløgneren. Men Ekdal gjorde ikke noe. Quisling ble landsviker.

Han så seg snarere som Ibsens folkefiende, dr. Stockman; eneren som står alene og har rett mot den kompakte majoritet.

Ikke verk, men makkverk

I universismepapirene lå kladden til eneren som tenker. Eller et nesten ferdig verk? Eller ingenting? Barth utgav i 1992 en studie av papirene og kalte artikkelen i Norsk Filosofisk Tidsskrift en dokumentasjon av Quislings politiske filosofi. Boken går videre. Den analyserer og tolker.

Barth avliver «verket» og føyer til en kritikk: Quislings biografer lot seg lure og bidro til myten om den filosofiske føreren. Maria Quisling gjemte papirene til 1970, da de ble overlevert til Universi-

ter eller prikker. Programmet er viktigst. Her er ark med én setning på; slikt vi andre ville kaste. Quisling levde i forestillingen om sin storhet og kastet ikke, sier Barth.

Han røper ingen innsikt i den filosofiske diskusjon. Duksen fra skolen har behov for fortsatt å være enestående, men har ikke lært å tenke kritisk. For Barth blir det oppblåste rent fjollet og ufrivillig morsomt når Quisling skriver at han som den første skal bevise Guds eksistens, og så erstatter beviset med tanke-streker. Eller det står «Den fundamentale sannhet at...», og så ingenting mer. Retorikken reduseres til parodi. I en verden av motsetninger måtte djevelen bekjempes, men det tok tid å identifisere ham. I stedet følger prikkene ...

Men interessante er de

Hvorfor bruker en filosofiprofessor år på å studere dilettanteri? Papirene er usedvanlig interessante, svarer Barth, siden de altså viser fascistens og ekstremistens måte å resonnerer på. De setter Quisling inn i en europeisk sammenheng og avdekker filosofiske og andre inspirasjonskilder. Pedagogisk fremstår en advarel med bud til tenkemåter og tankeretninger i vår egen tid.

Gåten Quisling, sa hans forsvarer i retten i 1945. Barth finner komponenter til å forstå i det hun har lest. Hun ser de farlige tankene og hvor de kom fra, og hun mener at det har vært for liten oppmerksomhet om farene som ligger i måter å tenke på i forbindelse med ekstremisme.

– Jeg vil få folk til å se ordene Quisling benytter og hva de innebærer. Røper papirene trekk som setter ham i en særstilling blant norske samtidige? Dette er bokens tema; ikke om Quisling var en stor filosof. Det spørsmålet trenger man bare en uke til å besvare. Jeg har brukt seks år på det andre, sier Barth.

Det finnes flere fascistiske tenkemåter. Fascismen har vært kalt en fillehaug av ideer man har fra annet hold. Et røt av selvmotsigelser. Men hos Quisling går visse ting igjen, som hans ekstreme dualisme eller todeling av verden. Kildene til produktet Quisling finner Barth i en ortodokst luthersk oppdragelse og i lesningen i voksen alder, med sterke inntrykk fra tysk, filosofisk idealisme, men også fra omtaler av kinesisk filosofi, som taoismen.

ling i Frankfurt i 1941. I papirene fremstår han ikke særlig antisemittisk, synes Barth. Tidligere var Quisling mest opptatt av aristene og deres kvaliteter. Å skjelle ut negere, kvinner og andre var ikke hovedsaken. Visse personer og omstendigheter kan ha fremmet antisemittismen utover i 1930-årene.

Barth strevde med Quislings moralbegrep, men fant nøkkelen hos den tyske samtidsfilosofen og nazisten Arnold Gehlen: Å si ja til det som er der, til historien særlig. Kjærlighet til skjebnen. Barth kaller det medløpermoral og ser en linje til Quislings opptreden 9. april 1940. Det dreide seg om å godta skjebnen; historiens gang. I 1940 hadde Quisling nok materiale i seg til å handle som han gjorde.

Skalv på hendene

Da Barth første gang tok i universismepapirene, skalv hun på hendene.

– Jeg har alltid vært opptatt av rasistiske, ekstremistiske og seksistiske holdninger, for de er beslektet og jeg har forstått at

intelligente ville ha sett at de misoppfattet ham i positiv retning.

Hore og madonna

Barth kaller NS-forerens kvinnesyn både forferdelig og ubehjelpelig. Kvinnen er hore og madonna. Quisling ser hofte og bak i stedet for ånd, i skriblerier som minner om slikt halvfulle menn kan si. Eller Strindberg? Paret mann-kvinne faller inn i dualismeskjemaet, med kvinnen som fiende? Det dagligdagse symbolet for motsetningene i verden er forholdet mellom mann og kvinne, får vi vite et sted. Men Maria er Den hellige ånds hustru, står det også, og Maria het hans egen hustru.

Mannomsbehovet og forestillingen om mannen som høyerstående viser ikke noe sunt forhold til kvinnen, sier Barth, men føyer til at det var normalt nok i samtiden hos forfattere Quisling kunne hente tanker fra.

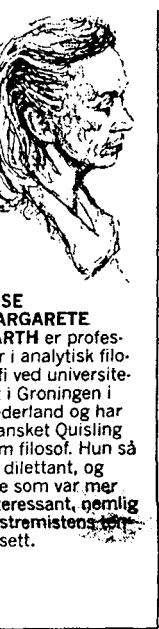
Men Quisling maser mindre om dette og desto mer om aristene, om to-tallet, dualismen, og om djevelen. Hvor han altså ikke fyller ut

ELSE MARGARETE BARTH er professor i analytisk filosofi ved universitetet i Groningen i Nederland og har gransket Quisling som filosof. Hun så en dilettant, og noe som var mer interessant, nemlig ekstremistens tenkesett.

STONER

MARGARETE BARTH er professor i analytisk filosofi ved universitetet i Groningen i Nederland og har skrevet Quisling som filosof. Hun så diletant, og som var mer interessant, nemlig ekstremistens, på sett.

beskjedne tittelen Gud, det er meg. Det er et Quisling-sitat. «Jeg skal bevise som den første...» skrev også mannen som ville skape et nytt og altomfattende filosofisk system kalt universismen. Men hva han ville bevise stod åpent.

En faglig sjekk

Barth har gått gjennom de etterlatte notatene; de såkalte universismepapirene som er 930 sider med Quislings forsøk på å ordne sine tanker. Hun har gransket dem fagfilosofisk for å få tak i Quislings måte å tenke og argumentere på og hvor han hadde tankene sine fra.

Hans biografer fastslo at han tenkte mye, nok til at det ble et voldsomt manuskript av det. Papirmengden kunne imponere og ligner beviset på intellektuelle evner. Barth lot seg ikke imponere, men fant likevel noe: Det minst interessante er diletanten, og det mest interessante hva papirene forteller om fascistens og ekstremistens tenkesett.

Quisling var skoleflink, og senere pugget han andres tanker. Men han var grunn. Han henfalt til det overflatiske, til tom retorikk med flotte formuleringer. Det går næsten an å bli roert over Quisling når man leser papirene, sier Barth, for hun fremstår like latterlig og ubehjelpelig som Ibsens Hjalmar Ekdal; livsløgneren. Men Ekdal gjorde ikke noe. Quisling ble landsvikar.

Han så seg snarere som Ibsens folkefiende, dr. Stockman; eneren som står alene og har rett mot den kompakte majoritet.

Ikke verk, men makkerk

I universismepapirene lå kladden til eneren som tenker. Eller et nesten ferdig verk? Eller ingenting? Barth utgav i 1992 en studie av papirene og kalte artikkelen i Norsk Filosofisk Tidsskrift en dokumentasjon av Quislings politiske filosofi. Boken går videre. Den analyserer og tolker.

Barth avliver «verket» og føyer til en kritikk: Quislings biografer lot seg lure og bidro til myten om den filosofiske føreren. Maria Quisling gjemte papirene til 1970, da de ble overlevert til Universitetsbiblioteket i Oslo, uten at det endret den overleverte oppfatning.

Barth er ikke fremmed for denne forklaringen: Historikerne mente at papirene savnet verdi for dem, og filosofene at amatørfilosofen kun hadde interesse for historikerne for å gi hele bildet av Quisling. Følgelig så ingen etter Barth konstaterte at myten overlevde og viser til den siste Quisling-biografien, hvor Hans Fredrik Dahl omtaler et verk som fikk sin form og vitnet om en voldsom kraftutfoldelse.

Barth fant en kjempebunke, men ikke et kjempemanuskript. En kladd med disposisjoner, løse tanker, overstrykninger og gjentakelser og ark med bare en tittel eller en setning. Skulle den samlede teksten uten gjentakelsene ha vært utgitt i bokform, ville det monumentale ha blitt til knappe 100 sider, mener Barth. Men det er ikke en sammenhengende tekst; det er notater, likt og ulikt gruppert om noen tema.

Det flotte

Fagfilosofens dom over papirene er dilettanteri. Quisling tar litt her og litt der og jakter på de flotte formuleringene. Det viser også understrekingene i bøkene i hans bibliotek.

– Quisling er voldsomt opptatt av det retoriske; av innpakningen. Her er svulstige ord om hva han skal utrette som førstemann. Han setter opp et program, men når han skal bli konkret, følger tankestre-

streker. Eller det står «Den fundamentale sannhet at...», og så ingenting mer. Retorikken reduseres til parodi. I en verden av motsetninger måtte djevlen bekjempes, men det tok tid å identifisere ham. I stedet følger prikkene...

Men interessante er de

Hvorfor bruker en filosofiprofessor år på å studere dilettanteri? Papirene er usedvanlig interessante, svarer Barth, siden de altså viser fascistens og ekstremistens måte å resonnerer på. De setter Quisling inn i en europeisk sammenheng og avdekker filosofiske og andre inspirasjonskilder. Pedagogisk fremstår en advarsel med bud til tenkemåter og tankeretninger i vår egen tid.

Gåten Quisling, sa hans forsvarer i retten i 1945. Barth finner komponenter til å forstå i det hun har lest. Hun ser de farlige tankene og hvor de kom fra, og hun mener at det har vært for liten oppmerksomhet om farene som ligger i måter å tenke på i forbindelse med ekstremisme.

– Jeg vil få folk til å se ordene Quisling benytter og hva de innebærer. Røper papirene trekk som setter ham i en særstilling blant norske samtidige? Dette er bokens tema; ikke om Quisling var en stor filosof. Det spørsmålet trenger man bare en uke til å besvare. Jeg har brukt seks år på det andre, sier Barth.

Det finnes flere fascistiske tenkemåter. Fascismen har vært kalt en fillehaug av ideer man har fra annet hold. Et rot av selvmotsigelser. Men hos Quisling går visse ting igjen, som hans ekstreme dualisme eller todeling av verden. Kildene til produktet Quisling finner Barth i en ortodokst luthersk oppdragelse og i lesningen i voksen alder, med sterkest inntrykk fra tysk, filosofisk idealisme, men også fra omtaler av kinesisk filosofi, som taoismen.

Alltid en fiende

Å tenke i motsetninger hadde tyske filosofer gjort siden Hegel. Motsetningene skulle forenes. Men utgangspunktet er galt, sier Barth: Quislings dualisme innebar å se en fiende i alle sammenhenger. Ethvert spørsmål rommet en fiende. Denne svart-hvitt-tenkningen fant man også hos tyskeren Carl Schmitt, som gav jødeutryddelsen i Det tredje rike et juridisk-legitimt ansikt.

Barth former paradokset: Den som i likhet med Quisling oppfatter alt dualistisk, er selv mot verbal opposisjon, for dualismen er ikke et ideal. Den er en beskrivelse, og opposisjon uttrykker det destruktive; tvilen og fienden.

Quisling skrev også om «antagelsen av åndens gave»; å kunne se det allmenne i det enkelte. Nordmannen. Jøden. Den seende eliten skulle lede, og Quisling kalte disse lederne for aristene. Denne elite-tenkningen hørte hjemme i en europeisk tradisjon. Og stod man høyt nok, som Quisling, var man feilbarlig.

Quisling fastslo at verken menneskene eller rasene er likeverdige, men forskjellen mellom rasene er større enn forskjellen innad i dem. Negere får gjenkjenngå. Jødene står det mindre om, men den jødiske nasjon beskrives som genial. Antisemittiske trekk knyttes til religiøse betraktninger. Den store antisemittiske programtalen holdt Quis-

ling i Frankfurt i 1941. I papirene fremstår han ikke særlig antisemittisk, synes Barth. Tidligere var Quisling mest opptatt av aristene og deres kvaliteter. Å skjelle ut negere, kvinner og andre var ikke hovedsaken. Visse personer og omstendigheter kan ha fremmet antisemittismen utover i 1930-årene.

Barth strevde med Quislings moralbegrep, men fant nokkelen hos den tyske samtidsfilosofen og nazisten Arnold Gehlen: Å si ja til det som er der, til historien særlig. Kjærlighet til skjebnen. Barth kaller det medløpermoral og ser en linje til Quislings opptreden 9. april 1940. Det dreide seg om å godta skjebnen; historiens gang. I 1940 hadde Quisling nok materiale i seg til å handle som han gjorde.

Skalv på hendene

Da Barth første gang tok i universismepapirene, skalv hun på hendene.

– Jeg har alltid vært opptatt av rasistiske, ekstremistiske og seksistiske holdninger, for de er beslektet, og jeg har forsket og undervist i temaet i Nederland. Så støtte jeg på Oddvar Høidahls og Hans Fredrik Dahls biografier. Begge skrev at Quisling ville være filosof, og de nevnte universismepapirene.

For Barth var det oppdagelsen av en gullgruve.

– Fra Universitetsbiblioteket i Oslo fikk jeg utlevert kopier av papirene. Å ha dem i hendene var noe av det mest ubeskrivelige jeg hadde vært med på. At det skulle være meg som den første fagfilosofen forunt å gå løs på dette stoffet og tittle Quisling i hjernen. Quisling, som dertil var nordmann som jeg, sier Barth, som kom fra et liberalt barndomshjem i Sarpsborg og ble elev av Arne Næss og filosofi-professor i Nederland med interesse for antiliberale holdninger.

Hun beskriver Quislings tenkemåte som sykkelig, og vet godt at sovjetiske myndigheter stemplet opposisjon som noe sykt og la den inn på psykiatriske anstalter. Man skal ikke forby tenkesett, men kritisere dem, sier hun. Det er viktig å fastslå det sykelige og farlige i en måte å oppfatte verden på.

Quislings tankestreker eller prikker etter en flott innledning minner Barth om en tvangsnevrose. Quisling trengte rammer å forholde seg til. Han bedro seg selv og andre, også NS-medlemmer som manglet innsikt i hans tanker. Med den innsikten ville de antagelig ha blitt bestyrtet, tror Barth. Ikke alle NS-folk tenkte som Quisling. De

intelligente ville ha sett at de misoppfattet ham i positiv retning.

Hore og madonna

Barth kaller NS-forerens kvinnesyn både forferdelig og ubehjelpelig. Kvinnen er hore og madonna. Quisling ser hofte og bak i stedet for ånd, i skriblerier som minner om slikt halvfulle menn kan si. Eller Strindberg? Paret mann-kvinne faller inn i dualismeskjemaet, med kvinnen som fiende? Det dagligdagse symbolet for motsetningene i verden er forholdet mellom mann og kvinne, får vi vite et sted. Men Maria er Den hellige ånds hustru, står det også, og Maria het hans egen hustru.

Mannomsbehovet og forestillingen om mannen som høyerestående viser ikke noe sunt forhold til kvinnen, sier Barth, men føyer til at det var normalt nok i samtiden hos forfattere Quisling kunne hente tanker fra.

Men Quisling maser mindre om dette og desto mer om aristene, om to-tallet; dualismen, og om djevlen, hvor han altså ikke fyller ut personskjemaet: Hvem djevlen er får vente. Quisling understreket i bøkene han leste den tyske filosofen Schopenhauers stygge setninger om kvinnen. Men det er i omtaler av aristene og deres rett til å lede at Quisling blir mer enn overspent, sier Barth, og tygger på ordet sprø.

Hans selvgodhet og selvpoptthet tar så mye plass at det blir mindre igjen til andre ting. Formuleringen «Gud, det er meg» viser stormannsgalskapen, men Barth minner om at også denne uttalelsen faller inn i en europeisk tradisjon. Quislings blodsmystikk plasserer hun i et mytisk mønster. Fascistene, nazistene, halv fascistene og de andre som tilhørte den konservative revolusjonens høyre ekstremister erstattet kritisk tenkning med myter og suggesjon.

– Jeg kritiserer den ekstremistiske tenkemåten enten den er fascistisk, nazistisk eller kommunistisk. Her er fellestrekk på tvers og på langs, frem til i dag. Ekstremistenes tenkesett har vært for lite utforsket, gjentar Barth, som gjennom universismepapirene mener at hun fikk adgang til et utsøkt nærstudium.